

АНДРЭЙ ФЕДАРЕНКА
ЖЭ
ТОН
НА
МЕТ
РО

АНДРЭЙ ФЕДАРЭНКА

ЖЭ ТОН НА МЕТ РО

РАМАН

МІНСК
«МАСТАЦКАЯ
ЛІТАРАТУРА»
2020

УДК 821.161.3-31
ББК 84(4Бел)-44
Ф34

Выпуск выдання ажышцеўлены па заказе
Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь

Федарэнка, А. М.

Ф34 Жэтон на метро : раман / Андрэй Федарэнка. —
Мінск : Мастацкая літаратура, 2020. — 175 с.

ISBN 978-985-02-1961-9.

Новы раман Андрэя Федарэнкі «Жэтон на метро» знешне нібыта працягвае прыгодніцкую тэму двух яго папярэдніх кніг, «Афганскай шкатулкі» і «Шчарбатага талера» (паводле апошняга на «Беларусьфільме» зняты тэлевізійны міні-серыял), толькі разлічаны не на падлеткаў, а на дарослых. У межах крымінальнай гісторыі ў рамане арыгінальна разгортваецца вечны сюжэт злачынства і пакарання.

УДК 821.161.3-31
ББК 84(4Бел)-44

ISBN 978-985-02-1961-9

© Федарэнка А. М., 2020
© Афармленне. УП «Мастацкая літаратура», 2020

Жэтон на метро

Раман

Частка першая

НЕСПАКОЙНЫ ВЕЧАР

I

Бывае, тое, што здавалася вечным, прамільгне за адно чалавечае жыццё, а падзенне знічкі расцягнецца на тысячагоддзі; ад з’явы нібыта глабальнага маштабу з часам у гісторыі не застаецца і следу, і наадварот, якаясь драбязя, узнікшая на пустым месцы, пакрысе пачынае павялічвацца, разрастацца, раскручвацца, уцягваючы ў сваю арбіту ўсё новых і новых людзей, заблытваючы іх, ператасоўваючы і прымушаючы рабіць самыя неверагодныя ўчынкі... Так думаў паэт Віктар Рак (псеўданім), які ў расшпіленай белай сарочцы, у шортах, з кубкам кавы ў адной руцэ і з тонкай цыгарэтай у другой стаяў на сваёй зашклёнай, шырокай і доўгай, амаль летні кабінет, лоджыі, каля расчыненай створкі вакна і пазіраў на нязвыкла ціхі дворык. Было тое сямнаццаціга ліпеня дзве тысячы сямнаццаціга года (амаль усе крымінальныя гісторыі пачынаюцца з пратакольнай даты, і гэтая не выключэнне), у пятніцу, у дзевяць вечара.

З вышыні шостага паверха відаць была лаўка каля пад’езда, рабіна з аранжавымі, рана паспелымі ягадамі, дзве дарослыя бярозы і дзве маленькія, падвязаныя да калкоў. Машын мала — людзі перад выхаднымі паз’язджалі ў вёскі і на дачы. На прастакутніку аўтастаянкі застыў у пакорлівым чаканні, на спушчаных колах, і яго, Рака,

старэнькі Volkswagen Passat, на якім ён даўно не ездзіў. Чорная дарожка асфальту коса перасякала зялёны газон, у канцы дзіцячай пляцоўкі, пустой цяпер, закручвалася правільнай дзявяткай, абгінаючы нерухомя арэлі і пясочніцу з забытым ярка-чырвоным вядзерцам. Удзень быў дождж, пазбіваў з травы і з дрэў пылок, які цяпер жаўцеў уздоўж бардзюраў і каля ліўнёвак. Ад зямлі падымалася дрыготкая пара. Пахла вымытым лісцем і мокрай травой. Вечаровае сонца хоць і схавалася за суседні дом, але нават нябачнае — свяціла, і паветра было сіняватым, як лёгкі туман ці смуга.

У лоджыю ўляцеў ліпеньскі хрушчык і не мог знайсці расчыненую палавіну акна, біўся аб шкло, поўз угару і падаў зноў на падаконнік. Паэт лёгкімі пстрычкамі памог яму вылецець, прытушыў у бляшаначцы з вадой недакурак — ніколі ў жыцці нічога не выкінуў з балкона, нават скарыстанай запалкі, і, паціраючы рукі, прысеў за стол.

«А пара, — падумаў уголас, — даўно пара ўсур'ёз заняцца прозай!»

Усярэдзіне лоджыя была ўтульная, прасторная; пісьмовы стол, канапка, два крэслы — адно завалена кнігамі, у другое сеў паэт; на сталі — лямпа, уключаны ноўтбук, з паўдзясятка гелевых рознакаляровых ручак і стос паперы — чыстай, беленькай, якая так і прасілася, каб хутчэй парушылі яе цноту. Паэт падняў над клавіятурай растапыраныя пальцы, як музыкант над клавішамі раяля...

Тут і ўдарыў ззаду з пакоя ў вушы званок. Стацыянарны тэлефон! Як ён на яго забыўся? Мабільны адключыў, а гэты — хто ім цяпер карыстаецца? Паэту захацелася заціснуць вушы. Як усе творчыя людзі, плюс адзінокія, ды ва ўросце (а было яму за сорок, лепш сказаць — пад пяцьдзясят, ці яшчэ больш дакладна — сорок восем), быў ён маладушны, меў слабыя нервы, да таго ж выдатна ведаў, што ад такіх званкоў — па стацыянарным, увечары перад выхаднымі — нічога добрага не бывае; менавіта такімі званкамі яму паведамлялі пра смерць маці, бацькі,

хроснай, пра хваробу стрыечнага брата, — гэта пры тым, што ў яго часта змяняліся нумары, і калі, напрыклад, трэба было паведаміць якую добрую навіну — ніхто не мог дазваніцца, але як толькі здаралася няшчасце, адразу знаходзіўся дабрадзеі, ды не адзін, а некалькі, якія адшуквалі яго ў самых неверагодных месцах па любым тэлефоне, каб хутчэй выказаць спачуванне. Цяпер нібыта і не было адкуль чакаць непрыемнасцей — хоць бы таму, што ў яго больш нікога з блізкай радні не засталася, акрамя цёткі, што жыла дзесь каля Енакіева «на падкантрольнай Кіеву тэрыторыі», ды яшчэ больш далёкага сваяка, падпалкоўніка міліцыі ў адстаўцы, якога Рак не помніў нават па імені, — а ўмоўны рэфлекс застаўся.

Канечне, можна не браць трубку. Але потым стане сорамна. Цяжка будзе ўклініцца ў працэс. Пачнуцца ўпіканні самога сябе ў маладушшы.

А званок не сунімаўся! Рак аспярожна зірнуў на сіні экранчык. Нумар незнаёмы. Хутчэй за ўсё якісь нецярплівы аўтар. Трэба адказаць. Вырашыць усё ў пятніцу, бо такія дастануць з-пад зямлі, будуць званіць у суботу, у нядзелю, пакуль не сапсуюць выхадныя. Была яшчэ, праўда, надзея, што памыліліся нумарам. Ён падняў трубку.

— Слухаю вас, — сказаў строга, як у рэдакцыі адказваў аўтарам. Ледзь чутны, бы з таго свету, жаночы голас запытальна назваў яго імя і па бацьку. Ён не пазнаў голасу, але раптам захваляваўся.

— Так. Ён вас слухае.

— Гэта... Алена!

— Лена?

— Міхайлоўская!

Ён успомніў імгненна — далёкую вясну, выступленне ў нейкім паліграфічным каледжы, ці тады яшчэ тэхнікуме, цэлую актавую залу студэнтак-завочніц, і сярод іх адна, белая, поўненькая, з блізарукімі добрымі вачамі, не так прыгожая, як абаяльная, на якую ён увесь час любававўся; ён і сам быў тады малады, адносна, канечне, трыццаць гадоў

роўна. Пасля выступлення падпісаў ёй кнігу, пазнаёміліся і пайшлі гуляць па вячэрнім, нагрэтым за дзень горадзе. Яна аказалася смяшлівай, без комплексаў, жартавала, што калі яны пажэняцца, яна возьме падвойнае прозвішча: як прыгожа будзе гучаць — Алена Рак-Міхайлоўская. А яму было не да жартаў. Ён крыху пабойваўся яе, такой маладой, а калі яна прызналася, што замужам («за чалавекам, якога не кахаю», — хутка дадала яна), і не пражыла з мужам і года, першая думка была ўвогуле ад яе адвязацца. У той жа час ён разумеў, што надта спрыяльны момант, гэтая сустрэча, і каб пасля не давялося шкадаваць пра нявыкарыстаны шанц. А з іншага боку, яму не было куды яе весці. У трыццаць гадоў ён не меў кватэры, усё абяцалі, маўляў, дом на падыходзе, ды ўсё адкладвалі, і ён пакуль туліўся ў жанатага сябра. Між тым цягнулася, загарэліся ліхтары, ён ліхаманкава думаў, як быць, але яна сама праявіла ініцыятыву — проста ўзяла яго за руку і павяла ў парк, дзе было на дзіва нешматлюдна, і там, у глухім кутку, куды не даставала святло ліхтара, яны адшукалі закрытую кустоўем лавачку, засыпаную чаромхавымі пялёсткамі (самога дрэва нідзе не было відаць), на якую прыселі, схаваліся, затаіліся, як школьнікі; як тады пахла чаромхай! якія цёплыя былі ў яе вусны! якое падатлівае, гарачае, маладое цела! — і неяк само сабой адбылося тое, што потым стала адным з самых светлых успамінаў у яго жыцці. Ён напісаў пра гэта верш, «Чаромхавы чад», паставіў у канцы дату, год, дзень, нават прыблізны час; верш неаднойчы перавыдаваўся ў зборніках, і кожны раз, праглядаючы яго, Рак згадваў сімпатычную Міхайлоўскую, усё чакаў, калі яна абзавецца (так яны дамовіліся — яна яго будзе шукаць, а не наадварот), чакаў пісьмаў і званкоў, а іх не было, яна знікла без следу і без знаку.

— Дык вы помніце мяне?

— Яшчэ як помню, — сказаў ён, зірнуўшы на кніжныя паліцы. — Дзе ж ты была столькі часу?

— А вы дзе былі? Як можна... мы правінцыялы ...куды нам... баялася парушыць... вы такі славыты...

— Дзе ты цяпер?

— Усё там! Жыву. Працую! — гучна гаварыла, амаль крычала Міхайлоўская. У трубцы нешта патрэскавала, папіскала. — Замуж вось выходжу!.. Дачка... амаль дарослая... клас!..

З-за кепскай сувязі яму пачулася не «клас», а ў «нас» — «дачка дарослая ў нас». Ён так усхваляваўся, што раптам стала гарача вушам; і ўжо тым больш прапусціў пра мужа. Не кожны дзень і не кожнаму мужчыну ў жыцці даводзіцца чуць падобнае.

— Колькі гадоў?

— Што?

— Колькі ёй гадоў? — закрычаў і ён.

— Сямнаццаць!

Ад хвалявання ў яго адбыўся нейкі збой у памяці. Ён падышоў да кніжнай паліцы (сонца сядала, апошні водбліск яго затрымаўся на шкле расчыненых балконных дзвярэй, і на імгненне Рак, як у лостэрку, убачыў там свой адбітак: падстрыжаная галава з кароткай чупрынкай, твар, знаёмы да кожнай зморшчынкі, кожнай радзімкі, зрэшты, даволі сімпатычны, калі б не вочы: пукатыя, як у рака, заўсёды здзіўленыя, а цяпер яшчэ і ўстрывожаныя). Кніжкі пасьпаліся долу. Ён пацягнуўся да верхняй паліцы, дзе стаялі некалькі новых зборнікаў з «Чаромхавым чадам» і дзе яшчэ вышэй, на самым ражку, вісеў на шаўковай нітцы, прадзетай у дзірачку, звычайны жэтон на метро цёмна-чырвонага колеру, прыціснуў плячом трубку, каб вольнымі былі дзве рукі, выкалупнуў кніжку, адгарнуў старонку з вершам, паглядзеў на дату, дадаў дзевяць. І адразу на душы стала абьякава. Які танны шантаж. Навошта ж так.

— А павінна быць васямнаццаць, — глуха сказаў ён у трубку.

— Чаму?

— Калі, як ты сцвярджаеш, гэта наша дачка...

І прыкусіў язык. Толькі цяпер дайшло, што ён двойчы за хвіліну ўмудрыўся даць маху. Яна зразумела яго.

— Так, — сказала яна ціха. — Усё правільна. Нашай было б
васямнаццаць... магло быць.

Ён ветліва-халодным, амаль афіцыйным тонам папрасіў
прабачэння за кепскую сувязь і далей слухаў, не пера-
біваючы. Даведаўся ён, што яна па-ранейшаму працуе ў
раёнцы тэхрэдам, была замужам, развялася, муж-раўнівец
кінуў яе з малой, дачку гадала адна, і вось яна вырасла,
скончыла школу, ледзь хапіла балаў на журфак, але там
яшчэ ўнутраныя экзамены і творчы конкурс у два этапы:
сачыненне і «дэманстрацыя навывкаў рэдагавання тэксту»,
як выказалася Міхайлоўская.

— Ад гэтага будзе залежаць, на бюджэт ці на платнае.
Або ўвогуле на філфак. І ну зусім няма каму памагчы!

«Вы толькі і ўспамінаеце, калі вам нешта трэба», — паду-
маў Рак. Кепская сувязь, гэты то блізкі, то далёкі, то звонкі,
то глухі, быццам з таго свету, голас, гэтыя яе амаль плак-
сівыя інтанацыі, — усё пачынала яго крыху раздражняць.

— Хоць парайце што-небудзь!

Моршчачыся, адводзячы трубку ад вуха, ён вяла па-
спрабаваў адхрысціцца:

— Дык у чым праблема? У крайнім выпадку хай плат-
нае.

— Платнае для багатых. На платнае да трох тысяч. У год.

— Даляраў?! — ахнуў ён, на гэты раз хутка па-
множыўшы тры на чатыры.

— На філфак, канечне, менш...

— Дванаццаць тысяч! Але што я магу? Ды і хіба гэта
робіцца так хутка? Дзе ж ты... вы раней былі?

— Баялася. Вы такая славацасць, — па другім крузе
пайшла яна. — Можа, як-небудзь... мы ж не чужыя людзі...

— Я ніколі ў жыцці гэтым не займаўся.

— Хоць дайце надзею! А калі б гэта была наша дачка?
Тады знайшлося б выйсце?

Ён сказаў:

— Паспрабую, але не абяцаю.

— Які вы добры! Я ведала, што вы паможаце!

— Ніякіх гарантый, — паўтарыў ён і, каб хутчэй скон-
чыць: — Тады — да пабачэння?

— Не-не, — спахапілася яна, успомніўшы, што хоць з
ветлівасці павінна і ім пацікавіцца. — А самі як? Усё адзін?

Настала яго чарга хоць коратка паспавядацца. Так,
адзін, жаніцца не паспеў, доўга не было кватэры, а потым,
калі яна з'явілася, не было з кім, больш не падыходзілі на
выступленнях маладыя дзяўчаты, а пасля і сама жаніць-
ба стала нейкай не моднай, — наадварот, пачало лічыцца,
што сапраўдны творца павінен быць заручаны толькі з
Літаратурай, каб аддаваць усяго сябе творчасці, — словам,
было позна.

— Так і жыву, працую ў рэдакцыі ў аддзеле паэзіі, зо-
рак з неба не хапаю, але жыццём задаволены, цаню сваю
творчую свабоду... Ну, да пабачэння?

Але Міхайлоўская ўсё адцягвала: «Дзякую, дзякую,
што б я без вас рабіла, вы такі ж добры, як і быў!» Зноў ён
сказаў: «Да пабачэння?» — і зноў яна: — «Дык, значыць,
можна спадзявацца? Можна вам званіць?»

І так некалькі разоў. Калі нарэшце ў трубцы пачулася
піканне, Рак з прыкрасцю паглядзеў на стос чыстай па-
перы, на ноўтбук, дзе даўно ўключыўся рэжым чакання і
патух манітор. Засяроджана пасвітваючы, ён дацягнуўся
да ражка паліцы, зняў жэтон, пакруціў на пальцы, павесіў
назад, выйшаў на лоджыю. У двары ужо амаль сцямнела.
Ён узіраўся ў сіняватыя прыцемкі і думаў: цікава, чаму ён
і праўда як бы за нешта адчувае віну?

І тут зноў ударыў ззаду званок. Уся яго вінаватасць
знікла без следу. Ён падумаў на Міхайлоўскую: вось людзі,
дай палец, кусаюць па локаць! Да яго не адразу дайшло,
што гэта не тэлефон, а звоняць у дзверы. Асцярожна, не
ўключаючы святло, ён прабраўся ў калідор, заглянуў у
«вочка» — і ўбачыў суседа, які жыў праз вуліцу, старога
Самусенку, і пачуў яго гучны басавіты голас:

— Відчыняй, бісаў сын! Я цябе бачыў толькі што на
лоджы!

II

Некалі даўно гэты Самусенка, Анатоль Фядосавіч яго звалі, выкладаў у іх ва ўніверсітэце старажытнюю, класічную і сучасную беларускую літаратуру, быў ненамнага старэйшы за студэнтаў, сімпатычны, строгі, высокі ростам; пра яго ведалі, што жанаты, мае сына і дачушку, а таксама, што ён аўтар нейкай надзвычай смелай дысертацыі ці манаграфіі, якую, праўда, ніхто са студэнтаў не чытаў. У Рака засталася ў памяці, як Самусенка хутка заходзіць у аўдыторыю — ад паветранага струменя варушыліся старонкі канспектаў на першых партах, і адроз, яшчэ не дайшоўшы да кафедры, пачынае чытаць па памяці:

З-за рэчкі ціснуцца каровы.
Ідзе наперадзе Красуля,
за ёю Лысая, Рагуля
ды дзве пярэзімкі-цялушкі
ідуць у згодзе, як дзве дружкі;
а збоку чмыша бык Мікіта,
хвастом матаючы сярдзіта...

— І гэта ўсяго адна «бедная» беларуская сям'я! — кажаў іранічна і чамусьці сярдзіта, як той бык, Самусенка. — Палічыце, і зразумеете, што гаротнасць нашага сялянства моцна перабольшана.

Аднак акрамя гэтай каронкі — цытаты з «Новай зямлі» — на яго занятках панаваў сум. Лекцыі былі сухія. Ад манатоннага, крыху ў нос, голасу ўсе ўпадалі ў санлівасць. Затое на семінарах і іспытах рэзаў ён бязбожна, рабіўся яршысты, уедлівы: не пытаў, а дапытваў; студэнты ад страху называлі яго і Фядос Анатольевіч, і Анатоль Самусеевіч, і нават Майсей Фядосавіч, але ён не папраўляў — каб толькі такія хібы былі ў студэнтаў.

І вось так атрымалася, што ім, былому студэнту і былому выкладчыку, выпала жыць у суседніх дамах.

— Свет цесны, — жартаваў Самусенка, — Беларусь удвая, а Мінск утрая.

Як часта бывае ў мегаполісе, жывучы побач, яны амаль не сустракаліся. Рак ведаў, што Самусенка даўно на пенсіі, дзеці выгадаваліся, дачка-журналістка выйшла замуж за француза і жыла ў Парыжы, затое сын Юра — бацькоўскае гора, шалапут, байкер з банданаю, нідзе не прыткнуты, і чамусьці з гэтым Юркам Рак перасякаўся куды часцей, чым з яго бацькам. Юра неаднойчы заходзіў да Рака і, апусціўшы вочы, прасіў пазычыць грошы. Інтэлігентны, далікатны, мяккі Рак не мог яму адмовіць; між тым байкер, асмялеўшы, рабіўся ўсё больш нахабным, пачаў не проста прасіць, а патрабаваць, — тады толькі паэт парваў з ім адносіны, а неўзабаве даведаўся, што Юра загінуў, разбіўся на матацыкле. Яшчэ праз год адышла ў лепшы свет Самусенкава жонка. Калі-нікалі здалёк Рак бачыў стулены прывід у франтаватым французскім паліто, а потым знік і ён. Ці то з'ехаў да дачкі ў Парыж, ці перабраўся на дачу, ці мо («грэшнай справаю», думаў Рак) проста памёр. Аж недзе з паўгода назад Самусенка аб'явіўся жывы-здоровы, больш за тое — раптам успомніў пра былога студэнта і панадзіўся хадзіць да яго ў гасці.

Рак даўно не бачыў яго, і цяпер быў уражаны, наколькі гады могуць змяняць чалавека. Самусенка нават паменеў ростам, як бы стаптаўся ці як бы зверху ціснуў на яго горб; нос агурком, як у пажылога армяніна, адцягнутыя ўніз вочы-слівы, сівыя рэдкія валасы, мох на вушах, рабацінне на твары не толькі вясной, а ўжо заўсёды. Затое характарам змяніўся мала; у свае семдзсят энергічны, задзірысты, часам нават хамаваты, ён злоўжываў гасціннасцю былога студэнта, пазіраў на яго зверху ўніз, быў упэўнены, што менавіта ён, Самусенка, узгадаваў цэлую плеяду талентаў, у тым ліку і Рака, і што Рак яму да канца жыцця за гэта абавязаны.

Ён бесцырымонна ўвальваўся ва ўтульную кватэрку, якую ахайны гаспадар трымаў у ідэальным парадку;